

Fodor István Ferenc

HÁROM A SZŐLŐ

A Jászság nem tartozik ugyan a kifejezetten szőlőjéről és boráról ismert területek közé, azonban mégsem elhanyagolható ilyen téren. Az alföldi – kunsági borvidékhez tartozik két jászsági település: Jászberény és Jászszentandrás¹, de vannak szőlőtermő területei Jászfelsőszentgyörgynek, Jászdózsának és Jászágonak is.

Jászjákóhalma határában – noha nem tartozik ezek közé – a község történetében három szőlőterületről tudunk. A legrégebbi abba a csoportba tartozik, mely minden redemptus település határában megtalálható volt több mint egy évszázadon keresztül, ugyanúgy, mint az erdő. A XVIII. század második felében a jász települések vezetői erősen szorgalmazták a szőlőtelepítést.² A jákóhalmi szőlőben egy 1789-es adat szerint az évben 787 cseber bor termett, mely – egy cseber kb. 42,5 liter – mai értékre átszámítva kb. 330-340 hektoliternek felel meg. Ebben az évben egyébként már Ladány és Alsószentgyörgy kivételével minden jászsági redemptus településnek volt szőlője, ami azt is bizonyítja, hogy főleg az északibb területen telepítettek szőlőt, ahol homokosabb volt a talaj.³ Érdekes az is, hogy a szőlőtelepítéssel a jászok régi szeszes itala, a boza is visszaszorult, mert helyét átvette a bor.⁴ 1828-ban 109 kh. volt a szőlő területe, mely kb. középmezőnynek számított a Jászságban. Dósának, Felsőszentgyörgynek, Mihályteleknek⁵ kevesebb volt, Ladánynak és Alsószentgyörgynek továbbra sem volt semennyi, a többi öt településnek pedig több volt. A két szőlő nélküli település gyümölcsstermesztéssel kísérletezett.⁶ Ebbe a szőlősbe – ahogy még az öregek visszaemlékeztek 1966-ban⁷ – csak meghatározott időben lehetett bemenni; ezt a célt szolgálták a csőszök és a szőlőkapuk. Nem lehetett ugyanis bárhol bemenni. Hogy nem volt ok nélküli az óvintézkedés, azt az is bizonyítja, hogy sok volt a lopás, egymás különböző módon történő megkárosítása. Már a község 1753-as tanácsulési jegyzőkönyvében foglalkoznak Nagy János tettével, aki Sípos István kárára 2-3 fő „Kápusztát Le nyakazott”, melyet kölcsönös vádaskodás követett.⁸ 1837-ből viszont az maradt fenn, hogy Furollyás Mátyás szőlőcsősz valaki úgy elverte, hogy orvossal kellett ellátatni, mivel azonban pénze nem volt, így a község fizette ki a kezelés költségét.⁹

¹Kunsági borvidék Cegléd-Monor-Jászsági körzet Jászsági alkörzete.

²Fodor Ferenc: A Jászság életrajza, Bp, 1942.

³Ugyanott.

⁴Fodor Ferenc szerint már addig sem kölesből csinálták, hanem kukoricából. Az ő idejében egyébként még nem volt ismert a jász nyelvemlék, amely tartalmazza ennek az itálnak a nevét is.

⁵Jászteleknek.

⁶Fodor Ferenc 1942

⁷A jászjákóhalmi Horváth Péter Honismereti Szakkör akkori tagjainak beszélgetésén hangzott el, melyet magnóra vettünk, és szöveges változatban pályázatokon is részt vettünk vele.

⁸Fodor István Ferenc: Jászjákóhalma története, 2008.

⁹Ugyanott.

Tóth József jákóhalmi tanító 1865-ből fennmaradt naplója¹⁰több alkalommal is említi a szőlőt, mivel a tanító úr is rendszeresen járt ki a szőlőjébe dolgozni: július végén több napon át az új ültetést kapálta. Július 31-én „által mentem a szőlőbe és ott reggeliztünk Kálmán fiammal, ők a szolgálóval babot szedtek, én pedig a szőlőt kocsoltam délig.” Augusztus 4-én, pénteken a tanító úr „megvámolta” a testvére szőlőjét: „Az András bácsi szőlőjéből egy zsebkendővel bódi szilvát hoztam, mert úgyis más hordja el, ő maga pedig a fősvénysége miatt szabadságot nem ad, hogy vagy egy kosárral is szedhetnének.” A következő csütörtökön viszont már kint volt András bácsi is a bódi szilvát szedni és közben a ferencszállási szentkút¹¹történetét is elmesélte a tanító úrnak. A tanító úr mindig talált munkát a szőlőben augusztusban, szeptemberben is: hol az éretlen birsalmát „bengészte le”, hogy nehogy más tegye, mint máskor, hol szüretelni kellett menni. Látható hát a naplóból, hogy volt ott minden: vetemény, gyümölcs, szőlő, de lopták is rendszeresen. Szeptember 20-án, szerdán „a szőlőn keresztül jöttem, de magamfajta nadrágos embert senkit sem találtam.” Tehát csak parasztok voltak kint, akik gatyában jártak akkoriban. Szeptember 21-én, csütörtökön „Ungváritól kaptunk egy akós hordót, abba szüröcsöltem a bort, ki is sutultattam Ungvárinál, Béla fiam becsípett és hányt, lett már így szögroló végről egy kis toldással 2 akó és 20 itze borom¹² 3 hordóban.” Ezt követően nagyon lecsökkentek a szőlőbe járás eseményei; október végén kerül szóba megint néhány napra, hogy kimentek veszőt ültetni. Közben az országgyűlési választási kampány is elkezdődött, amiből a tanító úr is rendszeresen kivette a részét. Akkoriban még nem tudhatták, hogy ennek az idilli hangulatnak csekély két évtized múltán vége szakad; a szőlőnek a kegyelemdöfést az 1880-as évek filoxéra járványa adta meg. Az addig ismeretlen gyökértetű kipusztította a jákóhalmi szőlőt is. A név azonban ma is él. A falutól keletre eső – a belterülettel majdnem azonos nagyságú – magasabb fekvésű terület a (97 méter a tszf.) Gutahalmon és környékén ma is a Szőlő nevet viseli, ám gyakorlatilag egy tőke sincs benne. Nem telepítették újjá, ennek ellenére még a két világháború közötti időszakban is élt az a szokás, hogy szüreti bált tartottak a faluban, mely a Csárdától¹³induló felvonulással kezdődött és a Jóska zsidó kocsmájánál¹⁴tartott bállal folytatódott.¹⁵ Időnként volt, aki próbálkozott beültetni a maga részét, de ma is csak néhány elvadult példány akad itt-ott. A terület hivatalosan zártkert, ahol gatyamadzagnyi parcellákon növényeket termesztene (a nadrágszij parcella már túl széles lenne). Van, ahol a testvérek már csak keresztben osztották fel egymás közt az örökséget, mert hosszában egy barázda sem lenne.)

10 Tóth József jákóhalmi tanító naplója 1865-ből. Jászjákóhalma, 2008.

11 Ferencszállás – ma Petőfiszállás – pálos szenthely Jákóhalma volt pusztája: Jászszentlászló közelében.

12 Ez a bormennyiség valahol 1 és 2 hektoliter között lehetett, mivel az akó is egy eléggé meghatározhatatlan űrmérték volt, az itze (icce) pedig az előbbinek szintén nem egyértelmű része. Vagyis számtalan változata volt.

13 A csárda, mint az egyik legrégebbi korcsmaépület – a Szőlő mellett, a temetővel szembeni magas parton állt, melyet az 1950-es évek elején a közeli gépállomás építéséhez elhordtak.

14 Ma József Attila út 10.

15 1966-os honismereti szakköri visszaemlékezések.

Noha van benne néhány újabb gyümölcsfa is, még akad mutatóba egy-két százévesnél idősebb diófa. A dédnagyapám által ültetett diófát az egyik rokon tavaly vetette ki. Arról sokkal kevesebben tudnak, hogy volt még egy másik szőlőterület is a határban, a tagosítástól néhány évtizeden át. Mint a korabeli sajtóból tudjuk Csöke úr mindent megtett azért, hogy megszerezhesse a Félegyházapartot az 1856-os tagosításkor.¹⁶ Biztosan nem véletlenül, hiszen Jákó halma 100 méteres tengerszint feletti magassága¹⁷ után ez a 99 méteres domb volt a második legmagasabb terület, ahol a nép ajkán Félegyházának nevezett – a tatárjáráskor elpusztult – falu állt. Csöke úr aztán kitermelte a rom kövét és „csinos borházat” épített belőle, amit az öregek filagóriának hívtak. Szőlőt telepített köré, s „hogy nem mindig a szüretelőök víg danája hangzott ott, hanem olykor a harcz lármája is, az bizonyos.”¹⁸ A faluból Pozsonyba és Pestre egyetemre járó diákok által szerkesztett Jász-Kürt című könyvmegosztó lapban foglalkozik egy cikk a Félegyházaparttal, melyből megtudjuk, hogy Csöke úr, a terület tulajdonosa több irányban is lépéseket tett a föld alatt rejtőző régészeti leletek sorsával kapcsolatban, nem sok eredménnyel, majd: „talán ennek lehet tulajdonítani, hogy nemsokára utána a „Lég urai” tudós írója Lázár Kálmán gróf, Bethlen Farkas nagy érdemű írónk kíséretében átutaztukban egy napot töltenének a „Félegyházaparton”, hol az érdekebb, már kiásott darabokat megtekintnék, s egy kis szerű ásatást is rendeltek ott el, akkor azonban a halmon díszlő szőlő- s gyümölcsös-kert miatt nagyobb szerű ásatás nem történhetett.”¹⁹

Miután a tanyásodásnak a tagosítás adta meg az igazi indító lökést, így nagy a valószínűsége, hogy az a borház volt az egyik első épület, melyet a falun kívül a határban építettek. Még ha nem is a későbbi értelemben vett tanya volt, de masszív köépület lévén állandó tartózkodásra is alkalmas lehetett.

S meglétét írásos dokumentum is igazolja.²⁰ Valószínű, hogy ez a szőlő is a filoxéra áldozata lett bő negyed évszázad multával, de a filagória túlélhette, mert 1966-ban a honismeretes idős emberek még sokat tudtak róla mesélni. A halom pedig a hivatalos név mellett ma is ismeretes Csöke-part néven is a jász dózsai út 11. kilométerénél. Ma nagy részén akácerdő van, s egy 1990-es évekből való szondázás igazolta egy Árpád-kori falu létét, melyet a tatárok pusztítottak el.²¹

Ám volt Jákóhalmának egy harmadik szőlőterülete is – már a mi időnkben, a XX. század második felében – a Hegyeshalmon (97 méter a tszf.), melynek relatív magassága a környezethez viszonyítva szembetűnő, mint a halom neve is bizonyítja.

16 Jász-Kürt – Jászfákóhalma, 1873. 21 száma jelent meg.

17 Korábban – az idősebb emberek emlékezete is – 101 méterről beszélt, de az a monarchia-beli trieszti (adriai) tengerszinthez viszonyított magasság, miközben a szocialista időkben át kellett térni a kalinyingrádi (balti) tengerszinthez viszonyításhoz. Innen származik a Kékes 1014 méterre csökkenése is, mivel kerekítve 1 méterrel alacsonyabb az Adriai-tenger szintje, tehát a Balti-tengerre áttérve a magasságok „összementek”). Munkámban én is a ma elfogadott balti szintet használom.

18 Ugyanott.

19 Jász-Kürt, 1873. 154. oldal. (A lapnak folyamatos a számozása.) Csöke Pál cikke.

20 Ugyanott.

21 A néhány napos ásatást Selmeczi László végezte, e cikk írójának, mint akkori polgármesternek finanszírozásában. Eredménye olvasható a Jászfákóhalma története című könyvben.

A tetején háromszögelési pont van, oldalából bronzkori halotti urna került elő mádársonntal.²²

Mindhárom korábban szőlőt termő terület egy homokvonulathoz tartozik. A jákóhalmi határ nagyrészt feketeföld (csernozjom), azonban az északi hordalékletőnek a Mátraaljától Jászszentandrás felé lehúzódo homok buckasorának van egy Jászdózsa felől déli irányban belógó mellékága, mely a dózsai határtól majdnem a jásztelki határig húzódik és a Szemöldhalomban végződik, szinte kétfelé osztva a határt még vízvázasztóként is. Tőle nyugatra a Zagyva-Tarna fogadja a vizeket, keletre pedig a Holt-Tarnán, illetve a különböző időkben ásott csatornákból a Milléren át közvetlenül a Tiszába folynak a vizek.

A jákóhalmi határ átlagosan szemlélve nyugatról-keletre lejt, ám a legnyugatibb, az élő Tarnán túli területe (Túlát) a borsóhalmi mocsárvilág része, ma is árvízi szűk-ségtározó. A legmagasabb pont tehát nem a legnyugatibb részen van, hanem éppen az említett homokdűne sor legnyugatibb pontján, mely azonos a község nevét adó Jákó halmával, amin a templom épült. Ezt a természetes dűnet a XV. században több mint két méterrel megmagasították, mielőtt a régi gótikus templomot ráépítették. Mai magassága a balti tengerszint fölött 100 méter. A határ legalacsonyabb pontja viszont nem meglepő hogy ott van, ahol a Holt-Tarna elhagyja a jásztelki határ felé területünkét; a Szőghatárnál, a legkeletibb ponttól kb. 100 méterre. Mindhárom hajdani szőlőterület legmagasabb része 97 méter fölé emelkedik, és érvényesül egy részükön a déli lejtő is.

A Hegyeshalmon 1961/62-ben a Petőfi termelőszövetkezet telepített szőlőt; először 30 holdat, a második 30 holdat pedig már a Béke Tsz-szel való összevonás évében, 1964-ben telepítették.²³ Ez akkor egy országos akció volt, jelentős támogatást kaptak hozzá a tsz-ek. Emellett olyan gyakorlati haszna is volt, hogy munkát adott a hirtelen megszaporodott tagságnak. Ismeretes, hogy a tsz-ek szovjet mintára jöttek létre a gazdák tiltakozása ellenére, kényszerrel. A kezdeti időkben még nem 60 év volt a férfi tagok nyugdíjkorhatára, és a nőké nem 55 év, mint akkoriban mindenhol máshol, hanem jóval több: 65-70 év. Egyszerre már amiatt sem bírta volna el az államháztartás a korábbi nyugdíjazást, mert hirtelen sok olyan tag került a tsz-be, akinek korábban egy nap hivatalos munkaviszonya sem volt, hiszen a saját földjét művelte. Másrészt viszont gond lett volna a munkák elvégzésével is, hiszen sokan a fiatalabbak közül elmenekültek az iparba. A szőlőben egész éven át kemény munkára volt szükség, s az akkoriban még ehhez szokott – főleg idősebb tagok – szívesen dolgoztak itt. A szőlő sok kézimunkát igényelt (metszés, nyitás, kapálás). Általában egy embert kellett hektáronként számolni, aki itt dolgozott. Szakértőként Mengyi László volt alkalmazásban, aki Jászszentandrásról költözött a Varjasra, majd később a Kapitányrétre, egy tanyára.

22A jászjákóhalmi helytörténeti gyűjteményben található.

23 Szabari István visszaemlékezése, aki 1972-től volt a Béke Tsz elnöke, de már korábban ott dolgozott fiatal agrárszakemberként.

A termesztett fajták közül a kövidinka volt a legtöbb, továbbá kevés rizling, piros szlanka – csemege, korán érő. 34 mázsa körüli szőlő termett évente, összesen 150-200 hektoliter bor. Volt must is és csemegeaszőlő is. Ha összehasonlítjuk a régi szőlő 1789-es adataival, akkor ez kb. a korábbi éves termés felét jelenti. A tagok a munkateljesítés arányában kedvezményesen juthattak a terméshez: 3, 5, 7, 10,- forint volt litere a bornak. A demizsonokat minden szombaton kellett leadni a tsz irodánál, ahonnan Fodor

Hegyeshalmi szőlő

István, mint tsz fogatos²⁴ kivitte a Szőlőbe, ott megtöltötték, és mindenki a sajátjában kapta meg a bort. Később az iroda udvarában álló kis épületbe hozták be a bort, és ott történt a kimérés; minden igénylő hetente kiváltotta a jegyét, aztán a jogosultság arányában kapta a bort. Kellemes ivású volt a pincében. A Szőlő közepén állt egy borház, ami eredetileg még a Petőfi Tsz gépműhelyének készült, és később alakították át erre a célra. Kitermeltek belőle másfél méter földet, így félig-meddig pince volt; olyan szuterénszerű. Az előtérben ment a préselés a kádból a hordóba. A '70-es évek vége felé Muhari Zoltán – kinek eredeti végzettsége borász volt – kezelte a bort, s ebben az időben igen fajsúlyos italt sikerült előállítania. Az itt termelt szőlőből. Szükség esetén a jászapáti mezőgazdasági szakiskolából is jöttek tanulók, szakemberek, de a jákóhalmi iskola diákjai is szüreteltek itt gyakorlati oktatásként, ami a munkára nevelés egyik

²⁴ Egy családi vonatkozás: ő édesapám volt, aki sertésletelepre kerülése előtt több mint egy évtizeden át kocsiként dolgozott a tsz-ben. A lovak – s vele együtt a lovaskocsik – száma azonban egyre fogyatkozott előre haladva az időben.

formájaként működött, mely ekkoriban az iskolai oktatás része volt.²⁵ Kb. 30 évig állt fenn a szőlő- és bortermesztés ezen a helyen. A '80-as évek végére szántófölddé minősítették vissza a területet. Nem volt már gazdaságos tovább fenntartani, s mivel kézi művelésre lett kialakítva, így gépekkel nem lehetett nagyüzemi módon megművelni. A területnek egyébként kb. 30 %-a volt erre a célra alkalmas; déli fekvésű, homokos talajú.²⁶ A Petőfi Tsz eredetileg még a dülő másik oldalán is akart telepíteni szőlőt a 31-es út felőli oldalon, de ez már nem valósult meg.

A mellékelt három térképvázlaton az 1960/70-es években készült térképen láthatók a volt szőlők helyszínei. Mindhárom helyszínen a sötétebb színezés a balti szint fölötti 95 métert meghaladó magasságot jelzi, a térkép méretaránya pedig ugyanaz. Az egyes kép az Öreg szőlőknek nevezett területet ábrázolja. A helyszín beazonosítható a bal felső sarokban található faluszéllal, a bal alsó sarokban pedig a nehezen járható út a jásztelki 3232-es számú összekötő út. Azért szerepel rajta ez a megnevezés, mert 1968 előtt – az eredeti térkép készítésekor – földút volt.

Egy szőlősgazda szemlét tart

²⁵ Én 1962-ben nyolcadikosként kerültem be a tanyasi iskolából a faluba, majd két évig a helyi gimnázium tanulója voltam. Ebben az időben – 1962-65 között mi is voltunk kint több napon szüretelni, ami persze az ezzel járó kockázatokkal járt, hiszen a permetezés, kénezés miatt a sok mosatlan szőlő, meg must fogyasztása igencsak megmozgatta az emésztőrendszerünket.

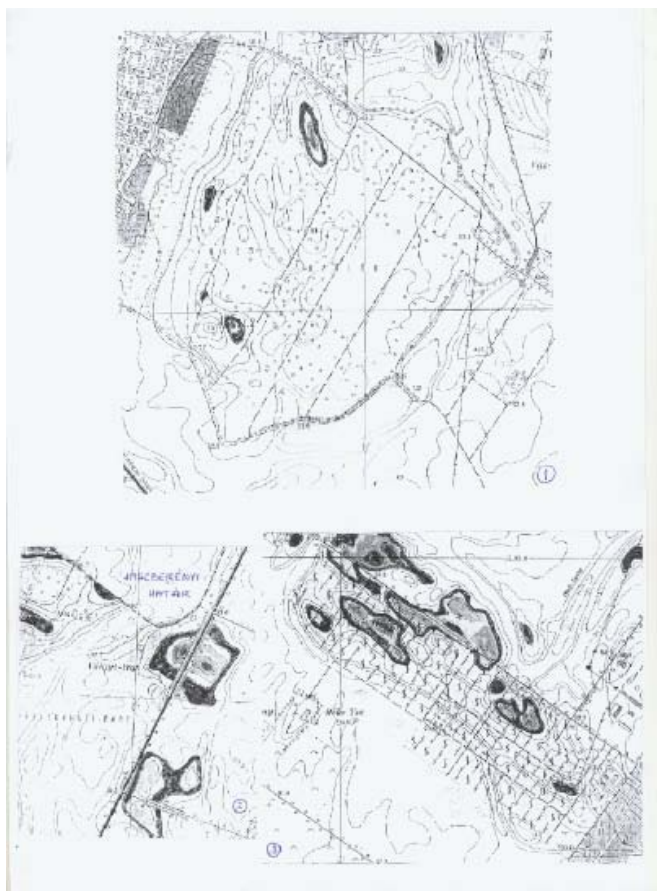
²⁶ Szabari István szakmai véleménye.

Azóta kimérésre került a Jászság közepe is, mely kb. a vázlat jobb alsó sarkába esik. E területet ma is Szőlőnek nevezik, de nem nevezték Öreg Szőlőknek akkor sem, amikor a térkép készült; vélhetően azért írták rá a térképészek, hogy megkülönböztessék a másik szőlőterülettől, melyet viszont nem neveztek Új Szőlőnek, hanem Tsz szőlőnek.

Az is látható, hogy annak ellenére, hogy csak kevés helyen haladja meg a magasság a 95 métert, de a relatív magassága jelentős, mert főleg a község belterülete felől – a mellette lévő Tilos nevezetű vízállásos terület felől – több méterrel magasabban van, s öt dűlőföld van benne, négy dűlőúttal. A többi irányból viszont árok veszi körül – a Szőlőárok –, mely a környék vizeit is összegyűjti, és a Győr-árokban viszi Jásztelken át a Zagyvába.

A kettes vázlaton az időrendben második szőlőterület helye látható. Itt már semmi nem utal a hajdani szőlőre. A török idők végéig a felső rész a négyszállási határ része volt, majd egyharmada Jákóhalmához, kétharmada Jászberényhez került a Redemptio-kor, mivel Négyszállás község elpusztult. A területet kettészelő út mai formáját 1934-ben kapta, amikor átvágták a Félégyháza-partot, és műutat építettek Jászdózsa felé. Csőke úr szőlője tehát egész a berényi határon volt, s a mai úttól balra volt a halom legmagasabb pontja, ahol az Árpád-kori település templomának köveiből felépült a borház. Itt ma akácerdő van.

A harmadik vázlaton már egész más kép látható, ott ugyanis a térképezés abban az időszakban folyt, amikor élő szőlő volt a magaslaton. Pontosán látható tehát a szőlőkultúrát jelző térképjel, annak ellenére, hogy a másik volt szőlőterületre utalva nem szerepel rajta sem az Új Szőlők elnevezés, sem a közbeszédben használt Tsz szőlő. Itt ugyan még nincs kimérve máig sem, hogy hol van a jákóhalmi határ közepe, de az szinte biztos, hogy erre a területre esne. Nagy területű, homokos dűnesorról van szó, melynek legmagasabb része a különösen kiemelkedő Hegyeshalom, melyről a határ legnagyobb területű dűlőföldje a nevéet kapta. A jobboldalt ÉK irányba haladó – azóta műút – a kb. egy km-re lévő 31-es útra visz ki a Kapitányréti erdő falu felőli oldalán.

A szőlőterület térképe